

Європейський вектор розвитку загальної середньої освіти в Україні

З'ясовано основні тенденції реформування шкільної освіти в Україні; охарактеризовано сутність трансформацій у контексті Законів «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» і Концепції «Нова українська школа»; зроблено висновок про європейськоорієнтований характер реформ національної освіти.

Зазначено, що інтеграція країни у світовий економічний та культурний простір, активні глобалізаційні процеси спонукають до синхронізації української освіти з європейською.

Визначено, що трансформаційні процеси в освітній сфері України цілком відповідають загальним європейським тенденціям реформування в освіті: її глобалізація, уніфікація національної системи освіти; запровадження компетентнісного підходу; інтеграція змісту освіти; рівний доступ до неї; стандартизація, гуманізація, децентралізація освіти; європеїзація; участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти; підвищення якості підготовки та роботи вчителів.

Вивчення та узагальнення досвіду реформ, що відбулися у зарубіжних країнах, аналіз загальноєвропейських тенденцій в освітній сфері є важливим для подальшого розвитку вітчизняного шкільництва, для досягнення успіху в реформуванні системи освіти нашої країни.

Ключові слова: реформування, освітні тенденції, трансформація, шкільна освіта в Україні, шкільна реформа.

Olha Bohdanovych. The European Vector of Development of General Secondary Education in Ukraine.

The main trends in reforming school education in Ukraine are identified; the essence of transformations in the context of the Laws „On Education”, „On Complete General Secondary Education” and the New Ukrainian School Concept is characterized; the conclusion is made about the European-oriented nature of national education reforms.

It is noted that the country's integration into the world economic and cultural space, active globalization processes encourage the synchronization of Ukrainian education with European one.

It is determined that the transformational processes in the educational sphere of Ukraine are fully consistent with the general European trends of reforming education: its globalization, unification of the national education system; introduction of a competence-based approach; integration of educational content; equal access to education; standardization, humanization, decentralization of education; Europeanization; participation in international comparative studies of the quality of education; improvement of the quality of teacher training and work.

The study and generalization of the experience of reforms in foreign countries, the analysis of European trends in the educational sphere is important for the further development of domestic education, for achieving success in reforming the education system of our country.

Keywords: reform, educational trends, transformation, school education in Ukraine, school reform.

Постановка проблеми. У період реформування, який переживає українське суспільство, саме реформа освіти є найвідповідальнішим сектором змін, що стосується не тільки майбутнього країни в цілому, а й безпосередньо кожної дитини.

З набуттям Україною незалежності в системі освіти країни і, зокрема, у школі відбулися докорінні зміни, які насамперед відобразилися на законодавчому рівні: створено нову законодавчу базу для всіх рівнів освіти (Закони України «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про освіту дорослих»).

Окрім законодавства, трансформацій зазнала також методологія: відбулася зміна ціннісної освітньої парадигми, яка передбачає вільний розвиток особистості на засадах гуманізму, демократизму, дитиноцентризму. Національна спрямованість освіти і національне виховання визначалися органічним, обов'язковим компонентом для всієї системи освіти.

На рівні школи принципово оновлено навчальний зміст, запроваджено нові державні стандарти,

розроблено варіативний компонент змісту освіти, впроваджено нову систему контролю й оцінювання досягнень учнів тощо. Зазнала кардинальної перебудови сфера управління освіти: відхід від державної монополії шляхом створення недержавних освітніх закладів.

Розпочався процес децентралізації в освіті, відбувся перерозподіл повноважень від центральної влади до регіональної, створено регіональні системи управління освітніми закладами. Зазначені концептуальні, структурні, організаційні реформи освіти, що відбувалися на тлі реформування суспільства в цілому, відповідали вимогам часу, були необхідною умовою створення та подальшого розвитку як самої держави, так і власної системи освіти.

Реформування освіти з урахуванням передового світового досвіду (принципи демократизації, гуманізації, гуманітаризації, відкритості системи освіти, безперервності, багатоукладності та варіативності освіти) було одним зі стратегічних завдань освітньої реформи в перші роки незалежності. Подальша інтеграція країни у світовий економічний та культурний простір, активні глобалізаційні процеси спонукають до синхронізації

української освіти з європейською для ефективної співпраці та виходу на новий рівень взаємодії. Зараз відбувається новий етап реформування освіти, що передбачає системні трансформаційні зміни. У контексті цього визначено основні тенденції реформування вітчизняної освіти та встановлено, якою мірою вони відповідають і співвідносяться із тенденціями розвитку світової та європейської освіти у XXI столітті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання трансформації освітньої сфери є предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як Н. Авшенюк (модернізація педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу), Л. Березівська (реформування шкільної освіти в Україні: історичний аспект), Л. Гриневич, В. Огнев'юк (освітні реформи), В. Кремень (трансформація змісту освіти, трансформація особистості), О. Локшина (трансформаційні процеси шкільної середньої освіти в контексті європейської інтеграції), О. Ляшенко (трансформаційні процеси реформування початкової та середньої освіти), О. Савченко (реформування початкової освіти, змісту освіти), О. Пометун (реформування шкільної історичної науки в Україні), А. Сбруєва (тенденції реформування в зарубіжних країнах та в Україні), С. Сисоєва (освітні реформи: освітологічний контекст), О. Сухомлинська (реформаторська педагогіка, реформування виховної складової освіти, політика реформування в історичному контексті) та інші. Проте бракує комплексного дослідження специфіки трансформаційних процесів у вітчизняному освітньому просторі як в цілому, так і шкільній освіті зокрема.

Формулювання цілей статті: визначення основних тенденцій реформування шкільної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Реформи освіти стали ознакою функціонування сектору, починаючи з проголошення незалежності країни. Перша хвиля реформ була пов'язана з формуванням нової демократично базованої системи освіти, деідеологізацією змісту освіти, надання йому національного характеру. Закони України («Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» та ін.), прийняті у той час, заклали фундамент для розбудови нової системи освіти.

На початку тисячоліття в умовах глобалізації перед країною й освітою постали нові виклики, які потребували нових реформ. «Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті» окреслила стратегічні напрями її розвитку під гаслом «Рівний доступ до якісної освіти», розпочався процес стандартизації змісту шляхом упровадження державних стандартів, стартував процес переходу школи на 12-річний термін навчання.

Європеїзація України формує нові виклики, які зумовлюють необхідність подальших кардинальних трансформацій національної освіти у напрямі її гармонізації з європейськими стандартами.

У 2016 р. МОН України представлено інноваційний документ – «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти», який пройшов широке громадське обговорення. У ньому визначено покрокову реалізацію освітньої реформи 2018–2027 рр., сформовано нову освітню мету, розроблено концептуальні основи реформування, зорієнтовані на зближення української освіти з європейською.

Окрім того, у вересні 2017 р. прийнято Закон України «Про освіту», покликаний формувати європейсько базований простір національної освіти.

Визначено основні тенденції реформування шкільної освіти України, які відповідають загальним європейським тенденціям розвитку освіти.

1. Глобалізація освіти. Глобалізація – системне явище, яке охоплює всі сфери діяльності людини, у тому числі освітню. Глобалізаційні процеси суттєво впливають на освітню політику, на вибір її пріоритетів.

За останні роки відбулася значна адаптація національно-освітньої нормативно-правової бази до європейських стандартів. Серед проявів глобалізації дослідники визначають уніфікацію системи освіти, мінімізацію відмінностей національної системи. Одним із прикладів уніфікації національної системи в сучасній реформі є перехід з 2018 року на 12-річну систему навчання. В Європі, крім Білорусі та Російської Федерації, – 12- або 13-річна базова середня освіта. За новою реформою передбачено три її рівні: початкова (4 роки), базова (5 років) і профільна (професійна) середня (3 роки).

2. Гуманізація освіти. Гуманізація націлена на повагу до особистості вихованця, формування у нього самостійності, найповніше розкриває освітні потреби та інтереси учнів. Цінності дитиноцентризму, гуманістичні цінності покладено в основу реформування нової української школи. Зокрема, метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання та соціалізація особи, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення й навчання протягом життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності, громадянської активності.

3. Запровадження компетентнісного підходу.

Динамічний розвиток суспільства, швидке розповсюдження інформації, її доступність спонукають науковців, педагогів до пошуків нових ідей та їх взаємодій. У сучасному світі дитині вже не достатньо дати лише знання, важливо навчити користуватися ними. У цьому контексті «вчитись» означає не отримувати більше знань та інформації, а бути здатним користуватися ними. У зв'язку з цим у документі «Нова українська школа» було визначено поняття «компетентність» і «ключові компетентності». Ключові компетентності варто розуміти як такі, яких кожен

потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх упродовж усього життя.

Для нової української школи визначено 10 ключових компетентностей:

- спілкування державною (чи рідною) мовами;
- спілкування іноземними мовами;
- математична грамотність;
- компетентності в природничих науках та технологіях;
- інформаційно-цифрова грамотність;
- уміння вчитися все життя;
- соціальні та громадські компетентності;
- підприємливість;
- загальнокультурна грамотність;
- екологічна грамотність і здорове життя.

На думку української дослідниці Н. Авшенюк, спрямованість глибинних, трансформаційних змін в освіті залежить насамперед від наявних уявлень у тих або інших країнах про те, якою має бути людина: що вона повинна знати і вміти, якими компетенціями володіти. О. Локшина, аналізуючи європейський досвід реформування освіти, відмічала, що розвиток освіти в країнах ЄС характеризується трансформацією на компетентнісну модель освіти.

Отже, однією з провідних тенденцій розвитку освіти є трансформація знаннєвої парадигми освіти на компетентнісну.

4. Інтеграція змісту освіти через запровадження інтегрованих предметів, курсів, інтегрованих предметних галузей. Інтеграція змісту освіти сприяє гармонійному розвитку особистості, розвитку системного мислення, дає можливість зменшити кількість обов'язкових предметів, підвищує науковий рівень навчання, водночас вимагає від учителя високої педагогічної майстерності та відповідної підготовки. Разом з цим процес інтеграції змісту є комплексною, нелінійною проблемою дидактики. Важливо, на думку О. Савченко, щоб інтеграція не перетворилася на мозаїку формально об'єднаних за зовнішніми ознаками різнорідних знань.

5. Рівний доступ до освіти. Зараз сільські учні на рівні школи позбавлені доступу до якісної освіти, що робить їх неконкурентоспроможними як для подальшого отримання вищої освіти, так і на ринку праці зокрема. Створення опорних шкіл ставить за мету ліквідувати цю проблему. Станом на 2024 рік на Волині створено 50 опорних шкіл, і цей процес активно продовжується.

6. Стандартизація освіти. Затверджено державні стандарти початкової та базової середньої освіти. Завершено обговорення стандартів профільної середньої освіти.

Реформу було розпочато з модернізації програм початкової школи (з 1 по 4 класи). Кардинальні

нововведення запроваджено у 2018 р. після оновлення стандартів початкової освіти, нової системи підготовки та перепідготовки вчителів, нової концепції української школи загалом. Ці реформи потребують кардинальних трансформацій. На рівні початкової освіти найголовнішим розглядається запровадження компетентнісного підходу в навчанні (наприклад, відхід від техніки читання до розуміння прочитаного тексту). До оновлення програм з початкової школи вперше залучилися не тільки експерти, науковці, а й учителі, методисти, психологи, батьки. Результатом цієї роботи після активного публічного обговорення став документ «Опис ключових змін з оновлених програм початкової школи», який викладено на інтернет-платформі EdEra.

Окрім запровадження компетентнісного підходу, зокрема, відбулося розвантаження програм, видалення з програм зайвої, застарілої інформації, лексики, знято дублювання змісту в окремих навчальних предметах.

Переглянуто навчальні програми для 5–9 класів (осучаснення та розвантаження програм від другорядної інформації, зняття дублювання, перехід на компетентнісні засади), затверджено Типову освітню програму та навчальні плани базової ланки освіти, які почали застосовуватися з 2022/2023 навчального року.

7. Децентралізація освіти. Децентралізація в системі управління; перерозподіл функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами. Скорочено контрольно-наглядові функції з боку центральних органів влади, запроваджено автономію навчальних закладів. Також за новим Законом «Про освіту» відбулися зміни в системі фінансування: гроші виділяються не на фінансування інфраструктури навчальних закладів, а на кожну окрему дитину. Отже, децентралізаційний вектор реформ, делегування від центральних органів управління більш широких повноважень місцевим органам щодо управління і фінансування освітніх закладів є сучасною світовою тенденцією. Проте щоб досягти справжніх змін, необхідний розумний баланс і взаємовплив центральної та локальної частин.

8. Участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти. Україна неодноразово брала участь у різних міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти (TIMSS, PIRLS тощо). У 2018 р., вперше в історії незалежної України, у 2022 році повторно міжнародною організацією PISA проведено опитування знань учнів (тестування навичок і знань 15-річних). Головне завдання – оцінити грамотність із читання, математики і природознавства. Це дуже важливий крок щодо подальшої уніфікації національної системи освіти та розвитку європейського, стратегічного вектора в освіті. Відповідальність за організацію

та проведення дослідження PISA в Україні покладено на Український центр оцінювання якості освіти.

9. Запровадження й удосконалення моніторингу якості освіти. У 2018 р. Українським центром оцінювання якості освіти вперше проведено моніторингові дослідження з читацької та математичної компетентностей четвертокласників. Моніторинг навчальних досягнень учнів початкової школи розподілено на декілька етапів. Упродовж 2017 р. проведено апробацію завдань, для цього відібрано 44 загальноосвітні навчальні заклади в дев'яти регіонах України. Моніторинг дав змогу зафіксувати стан навчальних досягнень випускників початкової школи напередодні впровадження нового стандарту для початкової школи, а також відслідковувати зміни після запровадження нового стандарту. Нововведенням моніторингу 2021 року стало дослідження актуальних питань, пов'язаних із реалізацією в молодшій школі дистанційного навчання та його впливом на якість освітнього процесу. Для з'ясування цих питань у межах другого циклу ЗЗМЯПО проведено додаткове анкетування учасників «Дистанційне навчання в умовах пандемії COVID-19».

Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 березня 2023 року № 347 «Про організаційні заходи щодо підготовки й проведення загальнодержавного моніторингового дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану» затверджено план заходів щодо підготовки й проведення загальнодержавного моніторингового дослідження. До моніторингу будуть залучені Державна служба якості освіти України, державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики», державна установа «Український інститут розвитку освіти» спільно зі структурними підрозділами з питань освіти і науки обласних, Київської міської державних (військових) адміністрацій.

10. Підвищення якості підготовки та роботи вчителів. Одним із важливих складників освітніх трансформаційних змін є реформування підготовки

та перепідготовки вчителів. Нова система післядипломної освіти передбачає запровадження ваучера професійного розвитку вчителя, забезпечивши цим самостійний вибір місця підвищення кваліфікації (постанова КМУ від 21 серпня 2019 року № 800).

Одним із важливих складників реформування підготовки вчителів є розробка норм, стандартів і процедур атестації педагогічних працівників. Усі ці заходи, а також підвищення заробітної плати педпрацівникам, сприятимуть піднесенню статусу професії вчителя в суспільстві.

Отже, нова система підготовки та перепідготовки вчителів повинна дати умотивованого, креативного вчителя, який постійно розвивається. На думку М. Фуллана, саме вчителі є носіями змін в освіті, а їх постійне професійне навчання та зростання є першочерговою умовою досягнення результативності та успішності у проведенні реформ. Саме підтримка вчителів як ключових учасників процесу покликана зумовити суттєву, структурну переробку системи, а отже, у кінцевому підсумку – системні трансформаційні процеси в освіті.

Кардинальні реформи в шкільництві країни передбачають модернізацію змісту освіти, її структури, запровадження компетентнісного підходу, оновлення та перезавантаження системи підготовки та перепідготовки вчителів, справедливе фінансування та рівний доступ до освіти.

Висновки. Трансформаційні процеси в освітній сфері цілком відповідають загальним європейським тенденціям, таким як глобалізація, уніфікація національної системи, запровадження компетентнісного підходу в освіті, рівний доступ до неї, стандартизація й децентралізація, європеїзація, підвищення якості підготовки та роботи вчителів.

Вивчення та узагальнення досвіду реформ, що відбулися у зарубіжних країнах, аналіз загальноєвропейських тенденцій в освітній сфері є важливим для подальшого розвитку вітчизняного шкільництва, для досягнення успіху в реформуванні системи освіти нашої країни.

Використані джерела

1. Авшенюк Н. М. Європейські виміри модернізації сучасної педагогічної освіти. *Модернізація педагогічної освіти в європейському та євроатлантичному просторі* : монографія / авт. кол.: Н. М. Авшенюк, В. О. Кудін, О. І. Огієнко та ін. Київ : Пед. думка, 2011. 232 с.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). URL: http://www.uazakon.com/documents/date_5x/pg_irwjos/index.htm
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина XX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Богданова А. М., 2009. 403 с.
5. Навчальні програми для початкової школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page2>
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / М-во освіти і науки України. Київ, 2016. 34 с.
8. Опис ключових змін з оновлених програм початкової школи. URL: https://informaticsmon24-new.ed-era.com/opus_zmyn.html
9. Савченко О. Я. Розвиток змісту початкової освіти в умовах державного суверенітету України: методологічний, законодавчий, дидактичний аспекти. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. наук. праць : в 5 т. / Нац. акад. пед. наук України. Київ : Пед. думка, 2012. Т. 3: Загальна середня освіта. С. 61–74.
10. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / пер. з англ. Г. Шиян, Р. Шиян. Львів : Літопис, 2000. 269 с.